

F-tandvård i Region Skåne

Tandvård vid långvarig sjukdom eller funktionsnedsättning

F-kort utfärdas efter läkarintyg som styrker att man är berättigad till tandvård inom denna grupp

Ingående grupper:

- F1 Svår psykisk funktionsnedsättning
- F2 Parkinsons sjukdom
- F3 Multipel skleros (MS)
- F4 Cerebral pares
- F5 Reumatoid artrit
- F6 Systemisk lupus erythematosus
- F7 Sklerodermi
- F8 Amylotrofisk lateral skleros (ALS)
- F9 Orofacial funktionsnedsättning
- F10 Symptom som kvarstår 6 mån efter att personen fått hjärninfarkt eller hjärnblödning (stroke)
- F11 Sällsynt diagnos med orofaciala symptom eller med stora svårigheter att sköta sin munhygien eller genomgå tandvårdsbehandling

F-tandvård är för patienter som

- På grund av långvarig sjukdom eller funktionsnedsättning har stora svårigheter att sköta sin munhygien eller att genomgå behandling i tandvården

eller

- På grund av en sällsynt diagnos har stora svårigheter att sköta sin munhygien, att genomgå behandling i tandvården eller har orofaciala symtom

I Socialstyrelsens författningssamling och allmänna råd avses med:

funktionstillstånd	tillstånd hos en persons kroppsfunktioner och kroppsstrukturer samt förmåga till aktivitet och delaktighet
sällsynt diagnos	en diagnos som finns hos högst 500 personer per miljon invånare och leder till omfattande funktionsnedsättning

Läkarintyget på av Socialstyrelsen framtagen blankett finns på:

<https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/dokument-webb/blankett/blankett-lakarintyg-langvarig-sjukdom-funktionsnedsattning-tandvard-sosfs-2012-17-bilaga.pdf>

F1 Svår psykisk funktionsnedsättning

Orsak till det ökade tandvårdsbehovet

En patient med psykiska funktionshinder har ökad risk för skador på sina tänder av flera orsaker, som exempelvis medicinering. Notera att muntorrhet orsakad av medicinering hanteras under STB (särskilt tandvårdsbidrag) i det statliga tandvårdsstödet. Den kognitiva funktionsnedsättningen medför problem att planera vardagen. Det gör det svårt att planera och komma ihåg tandläkarbesök samt följa givna råd. Patienten har även svårigheter att klara en bra kosthållning med regelbundna måltider.

Sjukdomar som kan leda till sådan funktionsnedsättning kan vara:

- Bipolära sjukdomar (manodepressiv) och depressionssjukdomar
- Generaliserade ångestsyndrom (GAD) samt övriga ångestsjukdomar
- Paranoida sjukdomstillstånd
- Emotionella personlighetsstörningar
- Hjärnskador orsakade av missbruk
- Demensdiagnoser

Som ångestsjukdom kan räknas: Ångest, Generaliserat ångestsyndrom (GAD), Paniksyndrom, Social fobi, Fobier och Tvångssyndrom.

Paranoida sjukdomstillstånd kan vara förföljelsetmani och vanföreställningar, men kan även ingå i psykos med hallucinationer och tankestörningar. Exempel på tillstånd är schizofreni, psykos, hypokondri, personlighetsstörning, vanföreställningssyndrom, abstinens eller snedtändning hos missbrukare.

Emotionella personlighetsstörningar (IPS, borderline personlighetsstörning, BPD).

Känner sig ofta deprimerad, olycklig och har ångest. Relationsproblem. Hjärnskador p.g.a. missbruk av t.ex. amfetamin, alkohol, kokain kan alla ge funktionsnedsättning av hjärnan.

Kognitiv funktion

Förmåga att minnas, orientering i tid och rum, förmåga att lösa problem, numerisk förmåga, språklig förmåga.

F2 Parkinsons sjukdom

Är en progressiv neurologisk sjukdom som ger rörelseproblem, stelhet och skakningar. Sjukdomen orsakas av att nervceller i hjärnan som producerar dopamin, bryts ned. Dopamin är en signalsubstans med betydelse för hjärnans styrning av kroppsrörelserna.

Orsak till det ökade tandvårdsbehovet

Allteftersom sjukdomen fortskrider måste läkemedelsdosen ökas, vilket bidrar till mer biverkningar. Motoriska problem ger patienten stora svårigheter att sköta sin munhygien eller genomgå tandbehandling. Muntorrheten orsakad av läkemedel i kombination med patientens stelhet och skakningar ökar kariesrisken. Notera att muntorrhet orsakad av medicinering hanteras under STB (särskilt tandvårdsbidrag) i det statliga tandvårdsstödet. Den nedsatta mimiken i kombination med muntorrheten leder ofta till att mat ligger kvar i munnen. Detta förvärrar ytterligare kariessituationen.

Symtom som kan leda till funktionsnedsättning

- Motoriska störningar
- Skakningar, som ofta ökar vid affekt
- Stelhet, ofta vid vila
- Sparsam mimik
- Affektiva störningar, främst depression
- Sväljningsautomatiken försämrade, ger hypersalivation

F3 MS - Multipel Skleros

Multipel skleros, MS, är en sjukdom i det centrala nervsystemet, det vill säga hjärnan och ryggmärgen. Om man har MS uppstår inflammationer och ärr på nervtrådarna som gör att impulser inte kommer fram som de ska. Inflammationerna kan finnas på olika ställen i centrala nervsystemet, och därför kan man få besvär i olika delar av kroppen.

Det finns olika former av MS. Oftast går sjukdomen i skov, det vill säga man har perioder med besvär. Med åren kan man bli sämre också mellan skoven. Vilka besvär man får och hur länge de varar varierar mycket från person till person.

Sjukdomen är vanligast hos kvinnor, och de flesta som får MS är i åldern 20 till 40 år. Det finns ingen känd orsak till varför man får sjukdomen. Vanliga symtom är känselbortfall, förlamningar, domningar, dubbelseende, urinträngningar, yrsel och onormal trötthet.

Orsak till det ökade tandvårdsbehovet

Munhygien kan försvåras genom patientens neurologiska och motoriska problem. Skakningar och muskeldysfunktioner kan ge patienten stora svårigheter att sköta sin munhygien eller genomgå tandbehandling. Patienten kan ha oklara neurologiska smärttillstånd i munhåla, tänder eller käkleder som kan komplicera diagnostiken.

Symtom som kan leda till funktionsnedsättning

- Fortskridande skador i hjärna och ryggmärg
- Mycket varierande symtom beroende på skadornas lokalisering och svårighetsgrad
- Sjukdomen går i skov som följs av remissioner
- MS är ofta långsamt progredierande
- Successivt invalidiserande handikapp

F4 CP - Cerebral Pares

CP beror på att hjärnan fått en skada någon gång innan man blev två år. Det kan vara innan man föddes, under förlossningen eller senare. Det är mycket ovanligt att CP är ärftligt, utan orsaken till CP är oftast syrebrist eller blödningar i hjärnan. De besvär man har kan ändra sig med tiden, med hjälp av behandling, träning och att man växer och utvecklas.

Man kan ha olika sorters påverkan på rörelseförmågan, och därför delas CP in i olika grupper. Har man spastisk CP, som är vanligast, är vissa muskler spända och kan inte slappna av. Vid andra typer av CP kan man ha ofrivilliga rörelser i hela kroppen eller svårt med balans och samordning av sina rörelser.

Förutom att rörelseförmågan är påverkad kan man ha andra besvär som också beror på att hjärnan inte fungerar som vanligt. Man kan till exempel ha epilepsi, nedsatt syn eller nedsatt hörsel. En del som har CP har också en utvecklingsstörning, men de i de flesta fall är det inte så.

Orsak till det ökade tandvårdsbehovet

Det är vanligt med stora motoriska besvär som ger svårigheter för patienten att sköta sin munhygien. Genom avvikande muskeltonus orofacialt kan störande felställningar av tänder uppstå. Uttalat slitage av tänderna är vanligt.

Symtom som kan leda till funktionsnedsättning

- Motoriska störningar av olika svårighetsgrad beroende på skadans art, lokalisering och tidpunkt.
- Spasticitet – förhöjd muskeltonus
- Dyskinesi – ofrivilliga vridande kroppsrörelse med påverkat tal
- Ataxi – nedsatt balans och svårigheter att samordna muskelrörelser
- Perceptionsstörning med svårigheter att koordinera öga och hand, göra olika saker samtidigt eller svårigheter att uppfatta sin omgivning

F5 RA - Reumatoid Artrit (ledgångsreumatism)

RA kännetecknas av en kronisk inflammation i kroppens leder. Inflammationen har stark förmåga att bryta ned brosk, intilliggande ben, senor och artärer. Även ögon, hud och andra organ kan bli attackerade. Orsaken är något oklar, men verkar vara multifaktoriell. Sjukdomen är vanligare hos kvinnor än hos män och börjar oftast i 50-årsåldern. RA debuterar ofta som en inflammation i flera leder. RA kan även drabba andra delar av kroppen än lederna t.ex. ögonen. Lederna får ofta felställningar. Ofta går sjukdomen i skov. När ledkapseln inflammeras får man ont och svårare att röra sig.

Orsak till det ökade tandvårdsbehovet

Smärta, stelhet och leddestruktion med felställningar, gör att patienten kan ha problem att gripa, vilket kan medföra stora svårigheter att själv sköta munhygien. Även käkleden kan bli skadad. Inflammation i käkleden kan medföra smärta och nedsatt rörelse/gapförmåga. Bettavvikelsen kan leda till ökat behov av bettfysiologisk behandling.

Symtom som kan leda till funktionsnedsättning

- Ofta debut i småleder, värk i båda sidor av kroppen
- Kan resultera i betydande funktionshinder och handikapp
- Sjukdomen går i skov. Patienterna försämras ofta vid infektion, belastning och kyla
- Man känner sig stel och öm när man rör sig, särskilt på morgonen
- Lederna blir svullna, ömma och ibland varma
- Man är trött.

F6 SLE - Systemisk Lupus Erythematosus

SLE, är en kronisk reumatisk inflammationssjukdom som innebär att immunförsvaret angriper den egna kroppen. Många får en lindrig variant av sjukdomen medan en del får svårare besvär. Nio av tio som får sjukdomen är kvinnor. En del patienter utvecklar ett typiskt fjärilsformat utslag i ansiktet.

Östrogen, sol, ärftlighet, rökning, och vissa mediciner kan öka risken att få SLE. Besvären kommer och går i perioder. Oftast är det lederna, huden, blodet och njurarna som blir inflammerade, men även nervsystemet, lungorna och hjärtat kan påverkas. Patienten blir även känslig mot sol, tappar håret och får sår i munnen. Behandlas ofta med cytostatika och cortison.

Orsak till det ökade tandvårdsbehovet

Både sjukdomen i sig och den farmakologiska behandlingen kan medföra en ökad risk för blödning och infektion som följd. Vid led och muskelvärk har patienten stora svårigheter att sköta sin munhygien.

Symtom som kan leda till funktionsnedsättning

- Trötthet, feber, sjukdomskänsla, vikt förlust, led- och muskelvärk, hudutslag samt sår i munslemhinnan
- Nervsystemet påverkas och kan ge minnessvårigheter och nedsatt inlärningsförmåga
- Psykiska symptom med depression, nedstämdhet och ångest
- Sjukdomen går i skov

F7 Sklerodermi

Sklerodermi är en ovanlig reumatisk sjukdom och bindvävssjukdom där huden först blir tjock och förhårdnad genom ökad kollagenbildning, senare tunn och stram. Orsaken är okänd. Första symtomet är i regel attacker av frusenhet och blekhet i fingrar och tår (Raynauds fenomen). Ofta drabbas även muskler, leder och olika inre organ (*systemisk skleros*).

Sklerodermi är en så kallad kronisk autoimmun sjukdom, vilket innebär att kroppen reagerar mot den egna vävnaden på liknande sätt som immunförsvaret annars angriper till exempel virus. Behandlingen inriktas mot symtomen och sker ibland med cellgift. Ofta blir sjukdomen värre, men ibland kan förbättringar ske.

Orsak till det ökade tandvårdsbehovet

Matstrupen angrips ofta. Försämrad förmåga till sammandragning i matstrupens nedre tredjedel förekommer. Detta ger upphov till sura uppstötningar (reflux) vilket gör det svårt att svälja. Försämrad förmåga till sammandragning i tunntarmen kan orsaka diarré och ett försämrat upptag av näringsämnen. Minskad gapförmåga och reducerad rörelseförmåga i händerna kan medföra stora svårigheter för patienten att sköta sin munhygien eller genomgå tandbehandling.

Symtom som kan leda till funktionsnedsättning

- Förändrat immunförsvaret, försämrad blodcirkulation
- Ökad bindvävsproduktion i hud och inre organ, framför allt mag-tarmkanal, lungor, hjärta och njurar
- Ledvärk med varierande art och svårighetsgrad
- Minskad gapförmåga på grund av stelhet
- Reducerad rörelseförmåga i händerna

F8 ALS - Amylotrofisk Lateral Skleros

Amyotrofisk lateralskleros (ALS) är en gemensam beteckning för en grupp motorneuronsjukdomar där de nervceller som styr skelettmuskulaturen (motoriska nervceller eller motorneuron) dör. Ryggmärgens yttre (laterala) del ersätts av bindvävnad (skleros), och de muskler (myos) som inte får några impulser från nervsystemet förtvinar (atrofi) vilket slutligen leder till generell förlamning. Ingen bot finns och den direkta dödsorsaken är ofta förlorad andningsförmåga. De flesta insjuknar mellan 50 -70 år och är oftare män. Man avlider 2-4 år efter diagnos.

Det finns många olika typer av ALS. Gemensamt är att de är fortskridande (progressiva) och bryter ned det motoriska nervsystemet, varvid musklerna försvagas.

Orsak till det ökade tandvårdsbehovet

Sjukdomen leder till muskelsvaghet som kan finnas i ansikte, mun och hals. Det gör det svårt att svälja och att tugga maten samt att hålla ihop käkarna eller hålla upp huvudet. Nedsatt muskelkraft ses även i armar och händer. Detta leder till stora svårigheter för patienten att sköta sin munhygien.

Symtom som kan leda till funktionsnedsättning

- Nervceller som styr skelettmuskulaturen förtvinar gradvis
- Ryggmärgens yttre del ersätts av bindvävnad (skleros)
- Muskler som inte får några impulser från nervsystemet upphör att fungera

F9 Orofacial funktionsnedsättning

Patienten har nedsatt förmåga att äta, tala, kontrollera sin saliv samt har muskelproblem.

Orsak till det ökade tandvårdsbehovet

Patienten har på grund av sin orala funktionsnedsättning svårt att sköta sin munhygien vilket ger en ökad kariesrisk. Nedsatt gapförmåga kan också innebära stora svårigheter att genomgå tandbehandling.

Tillstånd som innebär oral funktionsnedsättning

- Medfödda defekter, deformiteter eller kraniofaciala missbildningar
- Förvärvade svåra ansikts- och käkdefekter (efter exempelvis trauma), inskränkt gapförmåga – 25 mm eller mindre – på grund av käkledsförändringar, strikturer och/eller ärrvävnad
- Kvarstående facialispares med påverkan på oral motorik och sensorik – oavsett orsak
- Fibrotiserad orofacial vävnad exempelvis vid brännskador
- Förlust av delar av mandibeln eller maxillan efter behandling av orofaciala tumörer

Läkaren kontrollerar patienten avseende:

- Att svälja
- Gapförmåga
- Muskelkraftfunktioner
- Förlust av delar av mandibeln eller maxillan
- Medfödda eller förvärvade defekter, deformiteter eller kraniofaciala missbildningar
- Fibrotiserad orofacial vävnad

Kontrollen ska påvisa huruvida patienten har stora svårigheter att sköta sin munhygien eller genomgå tandvårdsbehandling.

F10 Stroke-symptom som kvarstår efter 6 månader

Stroke är ett samlingsnamn på hjärninfarkt (blodpropp i hjärnan) och hjärnblödning. Varje år insjuknar cirka 30 000 personer i stroke. Stroke förekommer i alla åldrar, men risken ökar med stigande ålder.

Stroke orsakas av:

- Blodpropp som kommer från hjärtat eller halsens pulsåder. Proppen täpper till blodcirkulationen i ett område i hjärnan. En propp från hjärtat beror oftast på en störning i hjärtrytmen, ett så kallat förmaksflimmer. Blodproppar från halspulsåderna orsakas oftast av åderförkalkningsförändringar i dessa kärl
- En förtjockning av kärlväggen i något av hjärnans fina kärl
- Blödning inuti hjärnan. Detta orsakas oftast av högt blodtryck eller missbildade blodkärl
- Blödning mellan hjärnhinnorna, för det mesta orsakat av ett medfött pulsåderbräck, ett så kallat aneurysm

Orsak till det ökade tandvårdsbehovet

Det är vanligt med både ansiktsförlamning och förlamning i svalget med nedsatt oral motorik. Det gör det svårt att tugga och svälja samt att känna om mat eller mediciner är kvar i munnen. Läkemedel kan orsaka frätskador. Ofta är salivsekretionen nedsatt, vilket gör munslemhinnorna torra och sköra. Detta ökar risken för infektion. Patienten har stora svårigheter att sköta sin munhygien och kan även ha svårighet att förstå instruktioner. Depression kan leda till att patienten inte förmår sköta munhygien. Sammantaget leder det till en kraftigt ökad kariesrisk.

Tillstånd som innebär oral funktionsnedsättning

- Hjärninfarktens eller hjärnblödningens utbredning bestäms av lokaliseringen i hjärnans kärlsystem
- En högersidig skada leder till vänstersidig svaghet och/eller känselbortfall i arm, hand, ansikte och bål samt ofta även till störd kropps- och rumsuppfattning
- Neglect – patienten är omedveten om den sjuka sidan samt har dålig sjukdomsinsikt
- Synfältsbortfall (hemianopsi)
- En vänstersidig skada leder förutom till högersidig svaghet även ofta till språkliga störningar som afasi. Det kan även vara svårt att korrekt förstå talat eller skrivet språk
- Upprepad stroke ger ofta talstörningar, försämrad oral motorik och sväljningssvårigheter
- Depressioner

F11 Sällsynta diagnoser med eller utan orala symptom

Med sällsynta diagnoser eller små och mindre kända handikappgrupper avses ovanliga och genetiska sjukdomar som finns hos högst 500 personer per miljon invånare och som leder till omfattande funktionsnedsättning.

Socialstyrelsens adress till ovanliga diagnoser:

<https://www.socialstyrelsen.se/kunskapsstod-och-regler/omraden/sallsynta-halsotillstand/>

(Även Sahlgrenska sjukhuset publicerar en lista på ovanliga diagnoser)

Orsak till det ökade tandvårdsbehovet

Funktionsnedsättning i munhålan kan ge ökad risk för karies, svårigheter att tugga, svälja och tala. Salivens mängd och egenskaper kan påverkas av mediciner, kost och sjukdom. Nedsatt salivproduktion försämrar bland annat förmågan att transportera bort matrester. Man kan även ha dålig salivkontroll. Patienten har stora svårigheter att sköta sin munhygien eller att genomgå tandbehandling.

Sällsynta diagnoser:

- Med orofaciala symtom: Orofaciala symtom kan vara svårigheter att tala, äta och svälja eller nedsatt salivkontroll
- Utan orofaciala symtom: För F-tandvård måste patienten ha en svår till fullständig funktionsnedsättning som antingen leder till stora svårigheter att sköta sin munhygien eller att genomgå behandling inom tandvården

Att observera: Tillstånd såsom t.ex. förhöjd risk för karies, mineraliseringsstörning, tandlossning, ätsvårigheter p.g.a. trasiga tänder eller tandluckor räknas inte som orofaciala symtom i detta sammanhang.